

۹ سپتمبر ۲۰۱۹

خلیل الله معروفی

دانشمند - اندیشه‌مند - متفکر

شاید بتوان بین این نوشته کوتاه و سلسله "بُحْثای دستوری"، مُوازاتی کشید، من اما این مطلب را در ذیل آن سلسله نمی‌آرم و به حیث مطلب مستقل منتشر می‌سازم. نکته ای و درد دلی است، که مرا همیشه می‌آزارد و شاید مورد التفات متفقدانه خوانندگان عزیز "آریانا افغانستان آنلاین" هم قرار گیرد. حدیث از داستان نویسندگی و نویسندگان افغان می‌رود، که واقعاً دیدنی و خواندنی و شنیدنی است؛ چرا؟؟؟

در بین نویسندگان افغان و آنانی، که قلم برداشته و چیزی مینگارند، چه بسا سخنان تعارفاتی رائج گشته است، که "فیس بُک" و اتحافات "فیس بُکی" به گردش هم نرسد. من خود را قصداً وارد جهان اسرارآمیز و نیرنگی "فیس بُک" نساخته ام و وقت و حوصله "گیر و دار" و "کش و کوک" و "جار و جنجال" آن را هم ندارم. ولی در زمینه از دوستان به کرات و به اندازه کافی شنیده و گویا بالوسيله خود را شاهد صحنه ساخته ام. گپ بر سر این است، که چیز نویسان هموطنم در عرصه تعارفات؛ یعنی تعریف و تمجید و توصیف و بالابالا بُردنِ همدگر، راه مبالغه و اغراق و غلو را میپیمایند. آنقدر کلمات شامخ و والا و شاد و برجسته "فرهیخته و نستوه و دانشمند و اندیشه‌مند و استاد و متفکر و ..." به شاخی باد میشود، که آدم را به "سر چوک" و "شور بازار" کابل نازنین میبرد و به نرخ "ملی و شلغم" و "کاه ماش" می‌اندازد. باباجان!

کلمات سائق و حامل مقام و مرتبت علمی و ادبی را اینقدر بیقدر نسازید؛ چون هرکس "دانشمند" و "اندیشه‌مند" و "متفکر" و ... شده نمیتواند. این القاب، "حلوای سر سوته" نیستند، که در بدل "پول سیاه" قابل خرید و فروش باشند. انصاف هم خوب چیز است و درک درست "خوب و خراب" و "بالا و پایان" کار خردمندان است. یک وقتی استاد پرطمطراقی هنرنمایی میفرمود، به نام "داکتر هاشمیان"، که لقب "استاد" را حق و ناحق نثار خلق خدا میکرد. وقتی حالت موجوده و بالخاصه درجه نظرگیری و بسایتها را مینگرم، دلم میخواد، که نه تنها به روان داکتر صاحب "هاشمیان" و هفت پُشتش دعای رحمت بفرستم، بلکه کم میماند، که از دست اینقدر تعارفات بیجای، گوشه‌ایم را دودسته مُحکم گرفته و سر به صحرا بزنم. جهت روشن ساختن حدّ و مقام و مرتبت و فضیلت هرکدام ازین مقولات، بهتر است اول تعریفی از هریک داده شود.

دانشمند - اندیشه‌مند:

"مند" یکی از پسوندهای فاعلی و وصفی است، که با "اسم" پیوسته از آن صفت فاعلی میسازد؛ مثلاً:

- "صحت"، که کلمه عربی و از نگاه صرف دری حکم "اسم مصدر" را دارد، با پیوستن با "مند"، کلمه مرکب "صحتمند" را میسازد و "صحتمند" به کسی گویند، که سالم و تندرست و دارای صحت کامل باشد.

- "دولتمند"، شخصی را گویند، که دولت و مُکنت فراوان دارد.

- "آبرومند" به کسی اطلاق میشود، که دارای "آبرو و عزّت و وقار" است.

- "ارجمند" شخصیست، که صاحب "ارج و ارزش" باشد.

- "آرزومند" به کسی گویند، که حامل و واجد آرزوییست.

- به همین سیاق کلمات فراوانی را مییابیم، که با گرفتن این پسوند، صفات مرکب را ساخته اند؛ از قبیل "غیرتمند و عزتمند و توانمند و علاقه‌مند و مستمند و برومند و شکوهمند و دردمند و سپاسمند و زورمند و قانونمند و سخاوتمند و ارادتمند و ...".

از طیف وسیع این کلمات مرکب، که تعداد آنها به یقین بیشتر ازین است، به نکویی بر می‌آید:

- که "مند" در تمام این ترکیبات در معنای "دارنده" و "صاحب" و "واجد" و "حامل" استعمال شده است.

- که "مند" در تمام این ترکیبات با "اسم" یکجای شده و به این کلمات مرکب، حیثیت "صفت" بخشیده است.

از این تمهید چند نکته را می‌آموزیم:

- که نوشتن "اندیشه‌مند" به شکل "اندیشمند" غلط است؛ و آن هم غلط محض. زیرا ترکیب "اندیشمند" ظاهراً مرکب از "اندیش" ("ریشه فعل امر" از "اندیشیدن") است - که هرگز حیثیت "اسم" را ندارد - با "مند" گره خورده. واقعیت امر اما اینست، که برادران ایرانی ما بسا کلمات شبیه این ترکیب را بدون جهت و خلاف قواعد دستور زبان دری/فارسی، با حذف "های غیر ملفوظ" مینویسند، که تخلف صریح از قانونمندی زبان است. ایشان از بهر مثال "علاقه‌مند" مینویسند و "بهرمند" و "سرمایدار" و "دستجمعی" و "سایبان" و ...، در حالی، که اصل این کلمات مرکب، "علاقه‌مند" و "بهره‌مند" و "سرمایه‌دار" و "دسته‌جمعی" و "سایه‌بان" و ... است.

"آندیشه‌مند" در معنای "صاحب اندیشه" است و "اندیشمند" اصلاً لغت نیست، بلکه املای نادرست و مفلوک از "اندیشه‌مند" میباشد، که اختراع غلط و کج و مُعوجّ ایرانیان است!!! تأسف مضاعف مگر درین است، که بسا هموطنان ما و تقریباً همه نویسندگان افغان، به تقلید "بوزینه‌وار" از فارسی ایران، این ترکیبات را غلط مینویسند. برگردیم و مشخصتر برگردیم به مثال اصلی این فصل:

با حیف و افسوس و حسرت بسیار میبینیم، که در فارسی ایران املای "اندیشه‌مند" به شکل غلط "اندیشمند" بسیار شایع گشته است. افغانان "ارادتمند و پیرو فارسی ایران"، که در واقع "فارسی ایران" را به حیث "مرجع تقلید" خود میپندارند، نیز این لغت را همینطور غلط مینگارند. امیدوارم، وطندار عزیز و گرامی بی، که "محمد اکرام" نام دارد و برای خود تخلص "اندیشمند" را اختیار کرده است، اگر این سطور از نظر مبارکش بگذرد، در ترتیب املائی این کلمه توجه جدی و تجدید نظر فرموده و ازین به بعد تخلص خود را "اندیشه‌مند" بنگارد؛ و نه "اندیشمند"!!!

از بحث "اندیشه‌مند" اگر خود را فارغ بسازیم، میرسیم به ترکیب وصفی "دانشمند":

- کلمه "دانشمند" از نگاه ساخت دستوری درست است، چون "مند" در عقب "دانش" چسبیده و این ترکیب را ایجاد کرده است و چنان، که میدانیم، "دانش"، اسم است - اسم مصدر از "دانستن". کلمه "دانشمند" دری مُعادل کلمه عربی "عالم" است و "عالم" را مثلاً در المانی ویسنشفتلر Wissenschaftler و در انگریزی و فرانسوی ساینست و سیانتیست scientist نامند.

باید متوجه بود، که "دانشمند" و "اندیشه‌مند" القاب بس فاخر هستند و نمیسزد، که آنها را برای هرکس و بالخاصه برای اشخاص "نامستحق" و فاقد استحقاق، استعمال نمایند. تا جایی، که حافظه ام قد میدهد، حدوداً سیزده سال پیش دوست ارجمندم و نویسنده توانای وطن، آقای "هاشم جان سدید"، مقاله ای جامع زیر عنوان "انسان و دانش وی" در پورتال "افغان جرمن آنلاین" آن زمان نشر کرده بود و این اولین مقاله شان در آن پورتال هم بود. ایشان ضمن این مقاله بر مقولات "دانش" و "اندیشه" و "دانشمند" و "اندیشه‌مند" و ... روشنی بسیار انداخته، هشدار داده بودند، که در بذل چنین القاب فاخر، حدّ انصاف را باید رعایت کرد!!!

متفکر:

کلمه "متفکر" اسم فاعل "تفکّر" است، که مصدر باب "تفعل" میباشد. "تفکّر" لغتاً در معنای "فکر کردن" است، پس "متفکر" معنای "فکر کننده" را دارد. هرچند "متفکر" کلمه عربی و دقیقاً به همین معناست، اما در روزگار ما آن را مُعادل کلمات thinker انگریزی و Denker المانی و مُعادل‌های دیگر اروپائی آن قرار داده اند. در زبانهای فرنگی این لغات را هم‌ردیف کلمه یونانی "فلسوف" به حساب می‌آرند. پس "متفکر"؛ یعنی "فلسوف" و به حساب قدیم، "حکیم". چنان، که میدانیم هر "دانشمند" و "اندیشه مند" نمیتواند، مرتبه بسیار شامخ یک "متفکر" و "فلسوف" و "حکیم" را حاصل کند. همچنان میدانیم، که تعداد متفکران و فیلسوفان و حکماء در تاریخ هم خیلی محدود بوده است و تا جهان است، چنان خواهد بود!!! کسانی، که تاحال معنای دقیق "متفکر" را نمیدانستند، امیدوارم ازین به بعد در مصرف کردن این مقوله والا و بی اندازه شامخ، بسیار بسیار محتاط و به اصطلاح زیبای عوام کابلی "تکیه به جلو" باشند و ازین به بعد، از بذل آن برای اشخاص غیر و ناسزاوار، جداً احتراز فرمایند!!!

(برلین - ۲۸ اگست ۲۰۱۹)

دانشمند - اندیشه مند - متفکر

[Maroofi_k_daanesmand_andeeshamand_motafakker.pdf](#)